

ЕМІГРАЦІЯ ЄВРЕЇВ ІЗ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПАЛЕСТИНУ У 1919 – 1939 РОКАХ

У міжвоєнний період Польща була одним з найбільших єврейських осередків у світі. Згідно з переписом 1921 р., тут проживало 2 845 тис. євреїв, які становили понад 10% усього населення країни^[1]. За цим показником Польща поступалася тільки США^[2]. Значна кількість євреїв мешкала на Західній Україні. У п'яти воєводствах цього регіону, станом на вказаний рік, їх нараховувалося 862 074 чол.^[3] (11% всього населення), з яких 83% проживали в містах і містечках^[4]. В окремих з них, зокрема у Ковелі, Луцьку, Володимир-Волинському, Дрогобичі, Стрию, Коломиї, Бродах, Чорткові, єврейське населення складало 30-50% усіх жителів^[5].

Така ситуація негативно впливала на структуру зайнятості євреїв. У 1921 р. на Західній Україні тільки 5,7% єврейського загалу було зайнято в сільському господарстві, тоді як у промисловому виробництві, сфері торгівлі і комунікації – 80,7%^[6]. Деякі види ремесел (наприклад, кравецтво та ювелірна справа) євреями були опановані майже повністю. Подібна картина мала місце в адвокатурі, медицині, театрі та інших галузях^[7]. Разом з тим, серед єврейського населення тільки 33,9% були зайняті у виробничій сфері. Серед інших народів Польщі цей показник становив 54,2%^[8]. Усе це зумовило низку суперечностей між професійною структурою євреїв та економічною структурою Польської держави і привело до появи господарського антисемітизму та пауперизації єврейського населення, сконцентрованого в невиробничій сфері. З цього приводу відомий польський дослідник єврейської проблематики Ян Земінський писав: „Структура зайнятості євреїв свідчить, що вони представляють в польському суспільстві структурно чужий елемент, який нагадує піраміду, що стоїть на голові”^[9]. За підрахунками цього вченого, надлишок євреїв у Польщі, які були позбавлені нормальних умов існування, становив 1 млн. чол.^[10] Більшість з них були потенційними емігрантами. Не випадково, що у період з 1921 по 1930 рр. кількість єврейських емігрантів з Польщі в заокеанські країни становила 199 343 чол. і перевищувала чисельність емігрантів римо-католицького та греко-католицького віровизнань, разом узятих^[11].

На розвиток єврейської еміграції значний вплив мала політика польського уряду, який дотримувався принципу, що „зменшення кількості євреїв в країні є бажаним і для євреїв, і для поляків”^[12]. Ця теза знайшла красномовне підтвердження в одній із публікацій офіційної „Gazety Warszawskiej”. У ній, зокрема, вказувалося: „З державного погляду кінцевим є полегшення виїзду за кордон максимальної кількості євреїв. Тим більше, що їхні провідники вказують на відсутність належних умов для розвитку власного економічного життя”^[13]. Звідси цілком зрозумілим є позитивне ставлення урядових структур до створення різних єврейських і польських товариств, покликаних підтримувати єврейську еміграцію в Палестину. Так, у 1932 р. у Варшаві закладено „Союз резервістів і колишніх вояків ім. В. Жаботинського”, що мав на меті „боротьбу за створення єврейської держави”^[14]. У грудні 1933 р. утворено Польський пропалестинський комітет на чолі з головою сенатської комісії у закордонних справах князем Здеславом Любомирським^[15]. Згодом відділення цього комітету були відкриті у більшості воєводських міст. Разом з тим, високі урядові чинники у Варшаві, з огляду на впливовість євреїв у фінансових колах світу, прагнули демонструвати своє прихильне ставлення до єврейства. У 1925 р. міністр закордонних справ Польщі Александр Скшинський напередодні візиту до США звернувся з листом до одного з лідерів сіонізму Нахума Соколова, в якому повідомив про підготовку угоди між урядом та єврейською парламентською фракцією. Ця угода передбачала значні поступки євреям в економічній, політичній та культурній галузях^[16]. Інша річ, що до реалізації цього задуму так і не дійшло.

Найбільшою мірою своє практичне втілення основні засади польської еміграційної політики щодо євреїв знайшли на Західній Україні, звідки вони масово емігрували в США, Аргентину, Бразилію, Палестину. Палестинський еміграційний напрямок суттєво відрізнявся від усіх інших. У ньому головну

спонукальну роль відігравали не тільки економічні фактори, але й ідея „повернення до Палестини і до старовірейської культури”^[17]. Окрім того, переселення в Палестину, на певних етапах, було здебільшого еміграцією поодиноких осіб – „халуцїм” (піонерів), тоді як єврейська еміграція в інші країни мала переважно родинний характер.

Виокремлення Палестини як терену для єврейської еміграції припадає на 80-ті роки XIX ст. З цього приводу відомий єврейський історик Шимон Дубнов писав: „Представники інтелігенції, які під впливом погромів у Росії втратили віру у можливість мирного співіснування між євреями і державними народами, дійшли переконання, що єдиним вирішенням єврейської проблеми є розрив з діаспорою і повернення до Палестини з метою відбудови спустошеної батьківської землі при допомозі сучасних методів колонізації”^[18]. Поступово ця ідея набрала ідеологічного оформлення, яким став сїонїзм. У резолюції Першого сїонїстського конгресу в Базелі (Швейцарія) у серпні 1897 р. зазначалося: „Сїонїзм прагнудиме правно-публічних гарантїй для „національного дому” єврейського народу в Палестині”^[19]. Досягнути поставленої мети передбачалося шляхом „цілеспрямованої колонізації Палестини єврейськими селянами, ремїсниками і промисловцями”^[20]. На цьому форумі була створена Всесвітня сїонїстська організація (ВСО), яка згодом очолила процес єврейської колонізації Палестини. У 1901 р. для реалізації проектів розширення єврейської імїграції в Палестину при ВСО було створено Єврейський Національний Фонд (Керен Каємет Леїсраель), головне завдання якого полягало в купівлі землі для єврейських колонїстів, котрі оселялися в сільській місцевості^[21]. Однак до початку Першої світової війни еміграція євреїв у Палестину була спорадичною. Сюди прибували тільки незначні групи імїгрантів, в основному з Росії, на кошти єврейського фїнансиста Едмунда Ротшїльда^[22]. Всього за перїод з 1882 по 1914 рр. у країну прибуло 19 тис. чол., які заснували 70 нових поселень^[23].

Ситуацію в Палестині і навколо неї докорїнно змінила Перша світова війна, під час якої правителї країн Антанти, зацікавлені у підтримці єврейських фїансових кїл і зміцненні своїх позицій на Близькому Сході, пішли назустріч домаганням сїонїстів щодо створення в Палестині єврейського „національного дому”^[24]. 2 листопада 1917 р. англїйський мїністр закордонних справ лорд Артур Бальфур від імені кабїнету мїністрів звернувся з листом-декларацією до почесного голови Сїонїстської федерації Англії Е. Ротшїльда, в котрому оголошувалося, що „уряд Його Величності прихильно дивиться на установлення в Палестині національного дому для єврейського народу й докладатиме найбільших зусиль, щоб полегшити досягнення цієї мети”^[25]. У лютому 1918 р. декларацію А. Бальфура підтримала Франція, а згодом США. Цей документ набрав ще більшої ваги після захоплення Палестини британськими військами восени 1918 р. та ліквідації в нїй турецької адмїністрації^[26]. У квітні 1920 р. на засіданні Ради країн-переможниць у місті Сан-Ремо декларація А. Бальфура отримала офіційний мїжнародний статус. У липні 1922 р. Ліга Націй надала Великобританії мандат на право управління Палестиною, який став чинним з 29 серпня 1923 р. У статті 6 цього документа зазначалося: „Уряд Палестини зобов’язаний сприяти єврейській імїграції і на відповідних умовах підтримувати сільськогосподарські колонїї євреїв на недержавних і перелогових землях”^[27].

Встановлення англїйського панування над Палестиною створило сприятливі умови для поживавлення єврейської імїграції. Вже в лютому 1919 р. сюди прибули перші значні партїї переселенців. 45% з них становили вихідці із польських земель^[28]. Ця обставина була результатом активізації діяльності сїонїстських організацій в Польщі й особливо на Західній Україні. Єврейство останньої відзначалося особливим палестинофїльством^[29]. У липні 1919 р. у Львові почало діяти Палестинське бюро, яке невдовзі зосередило у своїх руках весь еміграційний механїзм і займалося оформленням документів для виїзду, інформувало єврейську громадськість про умови еміграції, виступало посередником при купівлі землі в Палестині^[30]. Згодом відділення цього бюро почало діяти в Луцьку^[31]. У грудні 1919 р. у Львові був скликаний з’їзд організації „Гехалуц-Пїонер”. Статут її затвердило своїм розпорядженням від 8 листопада 1920 р. Львівське воєводське управління. Згідно з ним, товариство мало на меті „підготовку єврейської молоді для переселення в Палестину шляхом навчання на сільськогосподарських фермах, а також підвищення її морального рївня на основі вивчення

староєврейської мови та культури” . Через короткий час зазначена організація стала надзвичайно впливовою серед молоді і станом на 1923 р. мала 29 відділень у Поліському воєводстві і 24 – на Волині^[33]. Крім цього, у 1920 р. на Західній Україні почав діяти Комітет опіки над халуцями „Езра”, який згодом перетворився у велику організацію (нараховувала понад 6 000 членів) і утримував школу імені Д. Коркіса у Львові, ферму для дівчат у Станіславові, ремісничі цехи в Стрию, халуцові інтернати у Львові та Болехові^[34].

Намагання сіоністських лідерів добитися різкого збільшення еміграції в Палестину зустрілися із серйозним спротивом з боку арабського населення краю, яке почало виявляти невдоволення проникненням єврейського капіталу в тутешню торгівлю, промисловість та сільське господарство. У березні 1920 р. араби здійснили напад на єврейські поселення в Галілеї, при цьому тільки у поселенні Тель-Хай було вбито 7 чол., серед яких Йосеф Трумпельдор – один з організаторів єврейського легіону, що боровся на стороні Англії проти турків під час Першої світової війни^[35]. На початку квітня заворушення перекинулися на Єрусалим, де араби впродовж трьох днів громили єврейські квартали. З обох сторін було вбито і поранено кілька сот чоловік^[36]. За таких обставин уряд Великобританії запровадив цивільне управління в Палестині на чолі з верховним комісаром, яким став єврей за походженням Герберт Семюел. Симпатизуючи сіонізму, він „був готовий спричинитися до втілення в життя сіоністської програми, але в рамках британських інтересів”^[37]. Про нього англійський історик Пол Джонсон писав: „Г. Семюел завжди старався все робити і вашим, і нашим. Хотів бути євреєм і при цьому не вірити в Бога. Хотів бути сіоністом, не вступаючи ні до котрої сіоністської організації. А тепер він хотів посприяти єврейському національному домові, не кривдячи при цьому арабів”^[38].

Арабські заворушення в Палестині 1920 р. були придушені за допомогою британських військ. Проте після цього стало зрозуміло, що коли не буде вжито заходів стосовно обмеження єврейської імміграції і досягнуто порозуміння між євреями та арабами, то в найближчому майбутньому можна очікувати повторення заворушень. Г. Семюел, виступаючи перед палестинськими євреями в Єрусалимі 1920 р., заявив: „Сіонізм досі пальцем не поворухнув, щоб домогтися згоди від місцевого населення, а без цієї згоди унеможливиться імміграція”^[39]. Унаслідок продовження такої політики сіоністів відбулися криваві заворушення в Яффі та інших містах у травні 1921 р., в яких загинуло 43 євреї^[40]. У відповідь на це англійські власті на певний час повністю припинили єврейську імміграцію в Палестину і декілька кораблів з польськими євреями повернули назад до Стамбула^[41]. Однак невдовзі англійський уряд під тиском сіоністів відмінив заборону на імміграцію, але залишивши за собою право регулювати її залежно від економічних можливостей Палестини. З цього приводу у Білій книзі міністра колоній Великобританії Уїнстона Черчілля, опублікованій 3 червня 1922 р., вказувалося: „Річ кончена, щоб єврейська громадськість у Палестині посідала можливість свого збільшення через імміграцію. Імміграція не може набрати таких масштабів, які перевищували б щоразову економічну здатність країни прийняти в даний момент нових прибульців”^[42].

Публікація цього документа назагал була позитивно сприйнята в сіоністських колах, оскільки створювала можливості для певного збільшення імміграції в Палестину: у 1922 р. вона склала 7844 чол.^[43], тоді як за попередні чотири роки – 25 тис. чол.^[44]

Активізації переселення євреїв у Палестину сприяло також імміграційне законодавство США. У 1921 р. тут набрав чинності „закон Діллінгама”^[45]. Головна його ідея полягала у запровадженні так званого „права квоти”, тобто річного контингенту іммігрантів, що допускаються на територію США. Згідно з ним, кількість переселенців у США кожної національності не повинна була перевищувати 3% чисельності цієї національності у даній країні на час перепису 1910 р.^[46] Ще більш рестрикційний характер мав імміграційний закон, ухвалений у Сполучених Штатах 1924 р. У ньому за підставу підрахунків імміграційної квоти взято 2% від результатів перепису населення 1890 р.^[47] Це означало, що кожного року в США могло бути допущено тільки 164 667 чол. Квота ж, визначена Польщі, становила всього 5 982 особи^[48].

Для багатьох охочих емігрувати в США ця країна ставала недосяжною. Особливо болісно це відчувало єврейське населення Західної України, яке традиційно емігрувало в північноамериканському

напрямку. З цього приводу Я. Земінський писав: „Коли перед євреями замкнулися гостинні ворота нового світу, маси емігрантів пригадали собі прабатьківщину і знову направили свої кроки до тієї землі, з якої 2500 років тому вирушили у своє трагічне вигнання”^[49].

Ситуація, що склалася в еміграційному русі після прийняття антиімміграційних законів у США, повністю відповідала інтересам сіоністів. З огляду на це, сіоністські організації Західної України розгорнули небувалу агітацію за переселення в Палестину. Вже у 1921 р. на правах відділу Крайової сіоністської організації тут почав діяти Фонд відбудови Палестини – „Керен Хаесод”, який у 1924 р. був реорганізований у самостійне товариство. Його метою була „підтримка єврейської еміграції в Палестину у масштабах, дозволених статутом і розпорядженнями влади”. Основні напрямки діяльності фонду полягали в обкладанні єврейського населення податками, наданні матеріальної допомоги емігрантам, проведенні екскурсій у Палестину, виданні книг, брошур, журналів, утриманні бібліотек, читалень та ін. Організація поширювала свою діяльність на Львівське, Станіславівське і Тернопільське воєводства^[50]. Згодом її відділення були відкриті на Волині та Поліссі^[51].

Крім „Керен Хаесод” на теренах Західної України активно діяв Єврейський національний фонд – „Керен Каємет Леїсраель”, який збирав кошти на єврейську колонізацію в Палестині і вів значну роз’яснювальну роботу серед емігруючих^[52]. Тут також працювало багато молодіжних сіоністських товариств, серед яких досить впливовим були Єврейська організація сіоністської молоді „Ханоар Хаціоні”^[53] і Товариство загальносіоністської єврейської молоді „Гехалуц Гаклял Ціоні”^[54]. Починаючи з 1922 р., Крайова сіоністська організація запровадила на Західній Україні спеціальний сіоністський збір – шекель^[55], який згодом став „виявом особистого ставлення кожного єврея до сіонізму”^[56].

Діяльність названих сіоністських фондів і товариств у Польщі взагалі і на Західній Україні зокрема, невдовзі дала свої результати. Так, 1923 р. до Палестини емігрувало 3 100 польських євреїв, а у 1924 р. ця цифра досягнула 7 171 чол.^[57] (30% з них були вихідцями із Західної України). Як свідчать статистичні матеріали, у 1925 р. еміграція в згаданому напрямку стала набирати гарячкового характеру. У січні з Польщі переселилося в Палестину 1 070 чол., а в березні – вже 3 144 чол. Упродовж травня-серпня тільки з Львівського воєводства емігрувало 445 чол.^[58] До такої інтенсивності еміграції значною мірою спричинилася фінансова реформа польського уряду у 1924 р., яка призвела до розорення третини єврейського купецтва. Як наслідок, воно прагнуло врятувати свої капітали на „землі обитованій”^[59]. Загалом у цьому році в Палестину емігрувало 33 801 чол., 17 740 чол. з яких були вихідцями з Польщі^[60].

За таких обставин уряд англійської підмандатної території у 1925 р., прийняв закон про імміграцію. Згідно з ним, право іммігрувати надавалося чотирьом категоріям осіб: а) особам із незалежними матеріальними засобами, які посідають капітал у сумі 500 єгипетських фунтів; в) іммігрантам з відповідною кваліфікацією, котрі мають намір працювати в торгівлі або сільському господарстві; с) особам із запевненим місцем праці в Палестині; d) переселенцям, залежним від громадян країни. До імміграції не допускалися злочинці, повії, сутенери, розумово хворі, хворі на туберкульоз, трахому, епілепсію та ін.^[61] Процедура отримання імміграційних віз була досить складною. Для іммігрантів категорії „с” уряд Палестини, за поданням Департаменту імміграції Виконкому ВСО в Єрусалимі, встановлював кількість осіб, які могли бути допущені до переселення і виділяв відповідну кількість дозволів на в’їзд (сертифікатів)^[62].

Загалом імміграційне законодавство Палестини не створювало значних перешкод для емігруючих, оскільки досить часто вони користали з фондів усього єврейства. Так, у 1920-1925 рр. євреї США переказали в Польщу 20 млн. дол. для переселенців у Палестину^[63].

На інтенсивність еміграції в цьому напрямку визначально впливали чинники політичного та економічного характеру. Повною мірою вони виявили себе у 1926 р., коли еміграція скоротилася у 2,5 раза і становила всього 13 081 чол.^[64] Із Західної України в цьому році емігрувало в Палестину 2 179 чол., що становило 32% усієї польської еміграції у цей регіон^[65]. Така ситуація була зумовлена економічною кризою, що розпочалася в Палестині у 1925 р. і спричинила до закриття ряду підприємств

та ріст безробіття, яке влітку 1926 р. становило 6 000 чол.^[66] За таких обставин різко зросла рееміграція, досягнувши 25% річної кількості іммігрантів^[67].

Затяжна економічна криза в Палестині вплинула і на політичну ситуацію в краї, загостривши стосунки між урядом і єврейською громадою, що виявляла невдоволення бездіяльністю властей та заборонаю набирати євреїв у прикордонні загони над річкою Йорданом. Унаслідок цього верховний комісар Чарльз Плумер видав низку розпоряджень, спрямованих на обмеження єврейської імміграції^[68]. Згідно з ними, в'їзд до країни дозволявся тільки жінкам та дітям чоловіків, які постійно мешкали в Палестині, студентам, яким було гарантовано утримання впродовж трьох років, політичним емігрантам з СРСР^[69]. Однак ускладнення для емігрантів у Палестину на цьому не закінчилися. З огляду на різке скорочення еміграційного потоку, мореплавні компанії відмінили частину рейсів Трієст-Яффа і Трієст-Хайфа, водночас підвищивши плату за корабельні квитки до 14 фунтів стерлінгів^[70] (за нормальних умов – 8-9 ф. с.). Крім цього, у липні 1927 р. в Палестині мав місце сильний землетрус, у результаті якого загинуло 500 чол. і було знищено 600 будинків у Єрусалимі та Наблусі. Матеріальні збитки від нього досягнули 860 тис фунтів стерлінгів^[71]. Землетрус, як і згадані чинники, уповільнили еміграцію в Палестину. У 1927 р. із Польщі сюди емігрувало лише 840 чол., в т. ч. з Львівського воєводства – 53, Тернопільського – 28, Станіславівського – 17, Поліського – 50, Волинського – 61^[72].

Така ситуація в еміграційному русі ставила під сумнів весь сіоністський експеримент. Розчарування в ньому почала виявляти значна частина іммігрантів у Палестині. З цього приводу в одному з дописів львівської газети „Chwila” зазначалося: „Представники різних робітничих рад в Єрусалимі скаржаться на бездіяльність сіоністських інституцій, які не чинять жодних кроків, щоб працевлаштувати безробітних. Убогість серед робітників досягнула крайніх меж. Їхні моральні та фізичні сили зникають з дня на день”^[73]. Лідери сіонізму намагалися виправити становище. Особливо показовою у цьому плані була їхня діяльність на Західній Україні. У березні 1927 р. до Львова прибув лідер сіоністів-ревізіоністів Володимир Жаботинський. На зустрічах з громадськістю він звертав особливу увагу на необхідність активізувати діяльність єврейських фондів та молодіжних сіоністських організацій. В одному зі своїх виступів він, зокрема, заявив: „У Палестині хочемо більшості, оскільки край, в якому маємо залишитися, мусить кількістю осілих євреїв перевищувати 50% всього населення. В противному разі створимо новий голут (вигнання)”^[74]. Заклики В. Жаботинського зустріли повне розуміння західноукраїнського єврейства. У березні 1927 р. „Керен Хаесод” у Львові прийняв рішення про посилення акції зі збору коштів на відбудову Палестини^[75]. У травні вказаного року відбулася крайова конференція товариства „Езра”, на якій оголошено про проведення у 1927 і 1928 рр. на теренах Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводств „Тижня халуца”^[76]. Крім цього, Єврейське центральне еміграційне товариство „Jeas” відкрило для емігрантів у 1927 р. курси столярства у Львові та Рівному^[77]. Зі свого боку Крайова сіоністська організація провела широкомасштабну кампанію з продажу шекелів і створила комісію у справах Палестини, яку очолив один із лідерів сіоністів Еміль Шморак^[78]. Що ж до Єврейського національного фонду, то у 1927 р. йому вдалося зібрати на Західній Україні рекордну суму коштів, яка становила 270 тис. злотих^[79]. У січні 1928 р., з метою економії витрат і з огляду на різке зменшення еміграційного потоку, Виконком ВСО прийняв рішення про ліквідацію Палестинського бюро у Львові^[80].

Згадані заходи доповнювались заявами сіоністів про нормалізацію становища в Палестині. Не бракувало також сенсаційних повідомлень у пресі про пожертвування єврейськими фінансистами величезних коштів на справу колонізації Палестини. Так, 10 січня 1928 р. газета „Chwila” інформувала читачів про обіцянку барона Е. Ротшільда надати для іммігрантів у Палестині 5 млн. дол.^[81] Та сама газета повідомляла про намір американських євреїв зібрати для потреб переселенців упродовж 1928 р. 3 млн. дол.^[82]

Проте вжиті сіоністами заходи не дали бажаних результатів. Визначальну роль в еміграційному процесі на даному етапі відіграла негативна кон'юнктура на ринку праці в Палестині. У зв'язку з цим

рівень еміграції і дедеалі більше знижувався. У 1928 р. із Західної України сюди емігрувало всього 89 чол. На Поліссі і в Станіславівському воєводстві кількість емігруючих відповідно становила 8 і 13 чол.^[83]

Попри занепад переселення, сіоністи впродовж 20-х років добилися значних успіхів у колонізації Палестини. За підрахунками дослідників, у цей період єврейське населення краю зросло вдвічі і налічувало вже 160 тис. чол. Подвоїлося й число сільськогосподарських колоній (на кінець десятиріччя – 110), 37 тис. єврейських фермерів обробляли 1 164 тис. дунамів^[84] землі^[85]. Скуповування земель у арабських феодалів, що супроводжувалось вигнанням з них селян-феллахів, стало основною причиною зростання невдоволення арабського населення, яке досягнуло свого апогею під кінець 20-х років.

На початку 1929 р. спостерігається певне поживлення еміграції у Палестину, що було результатом позитивних змін в імміграційній політиці її уряду^[86]. У листопаді 1928 р. Імміграційне управління Виконкому ВСО повідомило про отримання 1 000 сертифікатів для емігруючих халуців, з яких 200 призначено для Галичини, Волині та Полісся. На початку наступного року Палестинський відділ у Варшаві отримав ще 300 дозволів на переселення^[87]. За таких обставин еміграція поступово почала зростати і вже у першому кварталі 1929 р. з Польщі в Палестину емігрувало 288 чол., у другому – 195 чол.^[88] Але подальший розвиток переселення був загальмований кривавими сутичками між арабами та євреями у серпні 1929 р. Безпосереднім приводом до них став конфлікт через релігійні святині біля „Стіни сліз” в Єрусалимі. Ось як описувала їх початок одна із львівських газет: „Опівночі, з 23 на 24 серпня, тисячі арабів прибули з навколишніх сіл до Єрусалима і направилися до мечеті Омара. Після промови мулли Хусейна про „Стіну сліз” араби в надзвичайному піднесенні вирушили до Яффської брами, де киями побили євреїв. Сутички тривали до ранку і привели до значної паніки. Поліція не змогла опанувати ситуацію”^[89]. З Єрусалима заворушення перекинулися на міста Яффу, Хайфу, Тель-Авів, Сефад, Акко. В місті Хеброні араби замордували 40 єврейських школярів і вчителя^[90]. Щоб припинити заворушення, уряд Великобританії відправив у Палестину військові підрозділи з Близького Сходу. Загалом у серпневих сутичках було вбито 150 і поранено кількост євреїв. Втрати арабів були вдвічі більшими^[91].

Для з’ясування причин конфлікту уряд Великобританії у жовтні 1929 р. скерував у Палестину слідчу комісію на чолі з відомим правником Уолтером Шоу. Під час її роботи мандатна влада не чинила жодних перешкод єврейській імміграції й у листопаді виконком Палестинського уряду видав 3 000 сертифікатів для єврейських іммігрантів^[92]. Однак непевна ситуація в краї негативно впливала на еміграцію. Загалом у 1929 р. до Палестини іммігрувало 5 249 чол., 64% з яких становили польські євреї. Із Західної України в цьому році сюди переселилося 652 чол.^[93]

Комісія У. Шоу закінчила свою роботу у квітні 1930 р., після чого в Палестину було скеровано відставного чиновника індійської колоніальної адміністрації та спеціаліста в галузі сільського господарства Джона Хоупа-Сімпсона. Він мав завдання підготувати для уряду Великобританії звіт у справі колонізації, імміграції та економічного розвитку Палестини^[94]. До часу оприлюднення результатів його роботи міністерство колоній у травні 1930 р. видало розпорядження про повне зупинення єврейської імміграції^[95]. У зв’язку з цим було відкликано 3 300 сертифікатів, наданих створеному у 1929 р. Єврейському Агенству^[96]. Це рішення викликало небувалу реакцію світового єврейства. По всій Західній Україні прокотилася хвиля демонстрацій, відбулися зібрання всіх сіоністських організацій і фондів. 26 травня на мітингу у Львові, в якому взяли участь тисячі євреїв, виступив Е. Шморак. Він, зокрема, сказав: „Ішув (єврейська громада в Палестині) і єврейський народ у цілому світі перебувають зараз під сильним враженням кривди, яку заподіяв нам англійський уряд, замикаючи ворота Палестини для еміграції халуців. Це означає зупинення спроб відбудувати Палестину не з фінансових чи економічних причин, але з причин суто політичних”^[97]. Зваживши на таку реакцію, англійські представники на засіданні Ради Ліги Націй поспішили запевнити, що „припинення еміграції в Палестину є тимчасовим явищем”^[98]. Тим не менше 20 жовтня 1930 р. була опублікована Біла книга про політику британського уряду в Палестині, відома як меморандум міністра колоній Сіднея Пасфілда. Суть книги зводилася до двох основних положень: 1) вільної землі в Палестині немає і в зв’язку з цим

необхідно заборонити євреям набувати ґрунти; 2) імміґрація євреїв повинна бути заборонена доти, доки в краї є безробітні араби^[99]. З приводу видання цього документа відомий англійський політичний діяч Леопольд Емері писав: „За характером встановлених у ній обмежень на імміґрацію і придбання євреями землі вона була повним відреченням від політики, сформульованої у 1922 р. в Білій книзі У. Черчілля, принципами якої ми постійно керувалися”^[100].

Біла книга С. Пасфілда як, до речі, і звіт Д. Сімпсона викликав бурю невдоволення в єврейському світі. Протестуючи проти цих документів, у відставку пішов президент ВСО Хаїм Вейцман. Конгрес євреїв США кваліфікував їхню появу як „гвалтування умов, на яких Англія отримала мандат над Палестиною”^[101]. У Варшаві відбулася організована сіоністами конференція за участю високих урядових чинників, яка засудила заходи уряду Великобританії щодо обмеження еміґрації^[102]. На Західній Україні зі спеціальною відозвою до євреїв виступив директорат „Керен Каємет Леїсраель”. У ній, зокрема, зазначалося: „Знову тяжкий удар скеровано в наше серце. Знову ворог нашого народу хоче знищити наш національний доробок у Палестині, знівечити надію на майбутнє. Відречення і безпорадність єврейської спільноти в цьому часі може бути для нас найтяжчою поразкою. Нехай сіонізм і вітчизна стануть на першому плані вашої діяльності”^[103]. Відозва також закликала євреїв взяти участь у вуличному зборі коштів на справу Ліги допомоги працюючим у Палестині^[104]. Крім цього, керівництво „Керен Хайєсод” у Львові і Бресті оголосило про проведення у 1930-1931 рр. надзвичайної акції, в ході якої передбачалося зібрати понад 100 000 злотих^[105].

Заходи сіоністів супроти меморандуму С. Пасфілда доповнювалися його критикою в парламенті та пресі Великобританії, які вбачали в ньому відхід від декларації А. Бальфура. Усе це спонукало прем'єр-міністра Англії Рамсея Макдоналда у лютому 1931 р. звернутися з листом до Х. Вейцмана про повну підтримку єврейського „національного дому” в Палестині^[106]. Поява цього документа поклала початок процесу відновлення імміґрації, хоча у 1931 р. її масштаби все ще залишалися незначними: 4 075 переселенців, 533 з яких були вихідцями із Західної України^[107].

З початком наступного року верховний комісар Палестини Артур Вочоп видав розпорядження про зменшення суми вступного внеску для імміґрантів з 1 000 до 500 єгипетських фунтів, що позитивно позначилося на еміґраційній кон'юктурі^[108]. Проте найсильніше на еміґрацію у Палестину вплинула світова економічна криза, яка у 1932 р. досягнула найвищого піднесення і звела переселення в заокеанські країни до мінімуму. В самій Польщі 1932 р. налічувалося майже 1 670 тис. безробітних, серед яких значну кількість становили євреї^[109]. За таких обставин Палестина знову стала важливим еміґраційним напрямком. У вказаному році сюди еміґрувало із Польщі 2 879 чол., тоді як в усі заокеанські країни разом взяті 6 096 чол.^[110] Порівняно з попереднім роком переселення в Палестину із західноукраїнських воєводств подвоїлося і становило 1 000 чол., що складало майже 35% усієї польської еміґрації у цей край^[111].

Початок 1933 р. на Західній Україні пройшов під знаком активізації діяльності сіоністських організацій на користь справи Палестини, яка поступово ставала синонімом еміґрації. Як свідчать документи, відновлене Палестинське бюро у Львові було неспроможним оформити документи усім бажаючим еміґрувати. Організації халуців постійно вимагали від нього надання додаткової кількості сертифікатів^[112]. За повідомленнями преси „така ситуація мала місце у 1925 і 1926 рр., але те, що діється зараз, перевищує своєю інтенсивністю всі явища, відомі дотепер”^[113]. З огляду на це, Виконком Крайової сіоністської організації на своєму засіданні у березні 1933 р. ухвалив рішення домагатися від Єврейського Агенства надання сертифікатів відповідно до кількості євреїв у краї і з огляду на розмах сіоністського руху^[114]. В епіцентрі еміґрації у 1933 р. опинилося Львівське воєводство, звідки еміґрувало 1 041 чол. За ним йшли Волинь та Полісся із кількістю переселенців відповідно 828 і 732 чол.^[115] Загалом у вказаному році в Палестину переселилося 30 327 чол., що в 3,5 раза перевищувало імміґрацію 1932 р.^[116] Така інтенсивність переселення була досягнута не тільки в результаті згаданих причин, але і внаслідок приходу до влади в Німеччині Адольфа Гітлера та початку

репресій проти євреїв у цій країні . У зв'язку з цим, до Палестини почали переселятися і заможні верстви єврейського населення, що призвело до зростання інвестицій в її економіку. До 1937 р. сума єврейських капіталів, інвестованих у Палестині, досягнула 80 млн. фунтів стерлінгів. Невпинно зростав і земельний фонд „йшуву”, який у 1936 р. становив 1,3 млн. дунамів^[118]. Все це спричинилося до поживлення економічного життя краю і стало додатковим стимулом до еміграції. Однак різке зростання її масштабів викликало занепокоєння британських властей, які побоювалися чергових вибухів невдоволення з боку арабського населення. Тому верховний комісар А. Вочоп виділив на 1934 р. 5,5 тис. сертифікатів, що явно не відповідало еміграційній кон'юктурі. Крім цього, було прийнято рішення, що одним пароплавом може прибувати щонайбільше 250 чол.^[119] Подібні розпорядження викликали сильне невдоволення в Палестині і привели у квітні 1934 р. до страйків, які охопили Єрусалим, Тель-Авів, Хайфу. Поступово страйки переросли у сутички з поліцією, в результаті яких отримали поранення 47 чол.^[120] Незважаючи на це, еміграція у 1934 р. перевершила всі сподівання і досягнула рекордного показника – 44 143 чол.^[121], з яких прибули із західноукраїнських воєводств: Львівського – 1 286, Тернопільського – 451, Станіславівського – 478, Волинського – 812, Поліського – 829 чол.^[122]

Досягнуті масштаби переселення спонукали сіоністів Західної України до подальшої активізації еміграційної діяльності. Особлива роль у цьому плані відводилася молодіжним організаціям та Фонду відбудови Палестини. У зверненні директорату „Керен Хаесод” до єврейського населення, зокрема, підкреслювалося: „Стоїмо напередодні великої ювілейної акції для нашої справи в цілому краї. Конгрес в Люцерні поставив перед нами завдання зібрати впродовж двох років 1 млн. фунтів стерлінгів на покриття потреб сільськогосподарської колонізації в Ерец (країна). Наша акція мусить дійти до найвіддаленіших куточків краю, до найменших поселень, де мешкають євреї”^[123]. Загалом, заходи фонду щодо збору коштів у 1935 р. були успішними. Кількість його платників досягнула 4 049 чол., які разом внесли 91 676 злотих. Найбільшу активність у вказаному заході виявило єврейське населення Тернополя, Стрия, Дрогобича, Коломиї, Станіславова, Трускавця^[124].

Як і слід було очікувати, початок 1935 р. на Західній Україні пройшов під знаком небувалої еміграційної активності євреїв. За повідомленнями преси, у січні з Львівського, Станіславівського, Тернопільського воєводств емігрувало 392, у травні – 504 чол. За перше півріччя звідси переселилося в Палестину 2 001 чол.^[125] Значного рівня у 1935 р. досягнула еміграція у Волинському та Поліському воєводствах, звідки емігрувало відповідно 1 939 і 1 468 чол.^[126] Усього 1935 р. у Палестині оселилися 61 854 нових єврейських колоністів^[127]. У зв'язку з цим, окремі єврейські лідери стали заявляти, що „метою сіонізму є єврейська держава по обидва боки Йордану”^[128]. Подібні заяви викликали невдоволення серед арабів, що в кінцевому рахунку спричинило чергове загострення ситуації. Каталізатором арабо-єврейського протистояння став проект Законодавчої ради Палестини, запропонований британським урядом у грудні 1935 р. Цей документ був одразу відхилений євреями, але позитивно сприйнятий арабами. Останні у той час, переживали період консолідації, тоді як „у середовищі сіоністів поглиблювалися розбіжності між Х. Вейцманом і В. Жаботинським”^[129]. Протистояння між арабами, з одного боку, та євреями й урядом Палестини, з іншого, досягнуло свого апогею у першому кварталі 1936 р. 19 квітня розпочалися сутички в Яффі, в яких загинуло 10 євреїв і 2 араби^[130]. У травні араби розпочали страйк, що паралізував яффський порт, лінії комунікацій і торгівлю^[131]. Загалом, заворушення тривали до листопада 1936 р. і були придушені англійськими військами під командуванням генерала Бернарда Лоу Монтгомері. Їхні наслідки виявилися більш ніж трагічними: було вбито 82 євреї і близько тисячі арабів, матеріальні збитки становили 3,5 млн. фунтів стерлінгів^[132]. У листопаді 1936 р. для з'ясування причин конфлікту з Лондона в Палестину прибула комісія на чолі з лордом Робертом Пілом, робота якої тривала до липня 1937 р.^[133]

Усі ці події зумовили різке зменшення масштабів переселення. Всього у 1936 р. до Палестини іммігрувало 29 729 чол., у т. ч. із Західної України 3 628 чол., що становило 34% від усієї польської еміграції в цю країну^[134]. Серед воєводств цього регіону значна активність спостерігалася на Волині,

звідки емігрувало 1 289 чол., найбільше з Рівненського, Кременецького, Ковельського, Сарненського повітів^[135].

На початку 1937 р. арабські заворушення в Палестині відновилися з новою силою і згодом переросли у справжню громадянську війну, яку „англійська адміністрація краю не змогла остаточно придушити”^[136]. З метою опанувати ситуацію уряд був змушений у березні запровадити в Єрусалимі надзвичайний стан^[137]. У цей же час преса стала поширювати чутки про намір англійських властей обмежити імміграцію євреїв, що викликало негайну реакцію в сіоністських колах. Чотирнадцята конференція Крайової сіоністської організації Східної Малопольщі (до складу останньої входили і західноукраїнські воєводства), яка відбувалася в лютому 1937 р., зазначала: „Будь-які обмеження імміграції євреїв в Палестину будуть тлумачені сіоністами, як поступки мандатних властей арабському терорі”^[138]. Виявляючи солідарність з ішувом, який зазнав значних збитків у наслідок згаданих заворушень, західноукраїнські сіоністи у 1937 р. провели широкомасштабну акцію на заклик „Керен Хаесод”, в ході якої було зібрано 180 тис. злотих^[139]. В усіх воєводських містах Західної України цілою низкою заходів відзначали 40-річчя ВСО і 20-річчя декларації А. Бальфура^[140]. Крім цього, товариство „Ханоар Хаціоні” провело небувалу за розмахом кампанію з продажу шекелів. У його зверненні до єврейського населення вказувалося: „Цьогорічна шекелева акція матиме характер боротьби за єврейську душу – в ім'я сіонізму та ідеї єврейського ренесансу. В цьому її велич, важливість і трудність”^[141].

Тим часом у липні 1937 р. у Лондоні був опублікований звіт комісії лорда Р. Піла. У ньому особливо наголошувалося на необхідності обмежити єврейську імміграцію до 12 тис. чол. на рік і забронити євреям скуповувати землі. У звіті також було запропоновано план поділу Палестини на єврейську та арабську частини з правом самоврядування для кожної^[142]. Загалом сіоністи позитивно оцінили цей проект, оскільки він створював можливості для проголошення незалежної єврейської держави. Категорично проти нього висловилися тільки сіоністи-ревізійністи на чолі з В. Жаботинським^[143]. Що стосується арабів, то більшість їхніх політичних лідерів відкинули проект одразу. Більше того, утворений у квітні 1936 р. верховний арабський комітет звернувся за підтримкою до лідерів усіх арабських країн. Результати арабського невдоволення невдовзі вилилися у масові заворушення та безпорядки. Частими стали вбивства англійських військовослужбовців та напади на автобуси і поїзди. У грудні 1937 р. спалено міжнародний аеропорт у Лоді і виведено із ладу нафтопровід Мосул-Хайфа^[144]. Усе це спричинило занепад еміграційного руху. У 1937 р. з західноукраїнських воєводств в Палестину переселилося тільки 949 чол.^[145] Усього ж, сюди, цього року іммігрувало 11 тис. чол.^[146]

У 1938 р. арабські заворушення в Палестині продовжували наростати і до липня охопили весь край. У багатьох містах було здійснено терористичні акти, що привели до численних людських жертв. В епіцентрі терору опинилися міста Хайфа, Яффа, Єрусалим. За таких обставин сіоністи мобілізували всі можливі засоби для захисту ішуву й освоєння земель у долині Йордану та Верхній Галілеї. Засадничою тезою для них стали слова із звернення „Керен Хаесод” у Львові: „Хто не жертвує кров'ю, той мусить приносити жертви маєтком”^[147]. У квітні 1938 р. нарада представників сіоністських організацій Східної Малопольщі прийняла рішення про перерахунок кожним євреєм триденного заробітку у фонд освоєння нових територій^[148], а товариство „Гехалуц-Піонер” – про збільшення еміграції халуців^[149]. Проте розвиток подій у Палестині набирав відверто трагічного забарвлення. Впродовж 1938 р. тут загинуло 1 850 чол., серед яких понад тисячу арабів і 58 військовослужбовців британської армії^[150]. У зв'язку з цим, еміграційний потік знову різко зменшився. Кількість емігрантів у цьому році з Львівського воєводства становила 259 чол., Тернопільського – 115, Станіславівського – 84, Волинського – 199, Поліського – 119 чол.^[151]

На подальший розвиток єврейського переселення в Палестину визначальний вплив мала політика уряду Великобританії. У травні 1939 р. була опублікована Біла книга міністра у справах колоній Малколма Макдоналда. Згідно з нею, впродовж наступних п'яти років єврейська еміграція в

Палестину не повинна була перевищувати 10 тис. чол. щорічно^[152]. Поява цього документа була різко негативно сприйнята сіоністами Західної України. З цього приводу в одному з дописів газети „Chwila” вказувалося: „Ішув ніколи не припинить боротьби з деградаційним декретом, який зводить євреїв до ролі постійної меншості і перетворює „національний дім” в гетто. Ішув заповідає війну новій британській політиці”^[153]. Від газетної критики сіоністи невдовзі перейшли до конкретних дій. Наприкінці травня проведено широкомасштабну акцію під назвою: „Наша відповідь на Білу книгу”. В її ході у Львові відбувся зліт халуців, на якому було прийнято рішення про активізацію діяльності таборів праці і продовження еміграції в усіх можливих формах^[154]. Однак такий розвиток подій був перерваний початком Другої світової війни і окупацією Західної України радянськими військами.

За нашими підрахунками, у міжвоєнний період із Західної України в Палестину емігрувало майже 36 тис. євреїв. На жаль, польська статистика до 1926 р. не володіє задовільними даними про динаміку і чисельність еміграції взагалі і в Палестину зокрема. Тільки починаючи з 1926 р., можна встановити правдоподібну чисельність емігрантів (табл. 1).

Наведені в таблиці 1 дані свідчать, що еміграція євреїв до Палестини із Західної України за своїми масштабами не поступалася жодному еміграційному напрямку. Загалом звідси емігрувало понад 30% усієї польської еміграції (табл. 2) і понад 11% загальної кількості переселенців у цю країну (табл. 3). Найбільшої інтенсивності вона досягнула у Львівському, Волинському і Поліському воеводствах.

Аналізований період еміграції в Палестину прийнято поділяти на три періоди – алії^[155], які припадали на 1919-1923, 1924-1928, 1929-1939 рр.^[156] Кожна з них мала свої особливості на Західній Україні.

Під час першої алії переселення в Палестину проходило період становлення і охопило незначні групи халуців, які заснували ряд сільськогосподарських поселень – кіббуців^[157]. Серед останніх найбільшими були Ейн-Харод, Тель-Йосеф, Гева, Хефці-Ба та ін.^[158] Разом з тим, було створено умови для зростання еміграції в наступні роки. Засновано низку молодіжних сіоністських організацій і фондів, розгорнуто широкомасштабну підготовку молоді для переселення в різноманітних трудових таборах та інтернатах.

На перебіг другої алії значний вплив мала економічна політика польського уряду, зокрема, фінансова реформа Владислава Грабського, а також імміграційна прогібіція в США^[159]. Чисельність емігрантів із Західної України у цей період становила 10 852 чол. Більшість з них оселилися в містах, зокрема, в Тель-Авіві^[160].

Третя алія за кількістю емігрантів перевершила дві попередні, разом узяті, і становила 23 547 чол. Вона проходила в умовах постійно зростаючого протистояння між євреями та арабами, що іноді набирало кривавих форм. Звідси її стрибкоподібний характер. У 1933-1935 рр. кількість емігрантів у Палестину становила від 60 до 80% усієї єврейської еміграції з Польщі^[161].

Загалом цей еміграційний напрямок, на відміну від інших, не характеризувався значною рееміграцією, навіть у період світової економічної кризи. Серед всього загалу емігрантів 43,9% становили професійно активні, 42,5% – професійно пасивні і 13,6% – це особи невідомого роду занять^[162].

Єврейська еміграція із Західної України в Палестину за своїм характером відрізняється від всіх інших еміграційних напрямків. На її перебіг, окрім економічних факторів, сильний вплив мав сіонізм. Його лідери, прагнучи реалізувати свої ідеї, зуміли перетворити переселення у цю країну в одну із найважливіших проблем для західноукраїнського єврейства, яке багато доклалося до становлення єврейської держави в Палестині.

Таблиця 1

Кількість євреїв-емігрантів із Західної України в Палестину

Роки	Кількість євреїв-емігрантів					Разом
	Поліського	Волинського	Львівського	Станіславівського	Тернопільського	
1926	547	756	444	211	221	2 179

1927	50	61	53	17	28	209
1928	8	20	26	13	22	89
1929	107	154	205	81	105	652
1930	173	228	241	129	90	861
1931	162	143	115	48	65	533
1932	289	240	221	139	111	1 000
1933	732	828	1 041	447	368	3 416
1934	829	812	1 286	478	451	3 856
1935	1 468	1 939	2 196	1 253	1 020	7 876
1936	591	1 289	949	385	414	3 628
1937	169	244	288	130	118	949
1938	119	199	259	84	115	776
РАЗОМ	5 244	6 913	7 324	3 415	3 128	26 024

Джерела: Statystyka Pracy. 1927-1939. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1927-1930.

Таблиця 2

Кількісне і відсоткове співвідношення емігрантів із Західної України
щодо емігрантів з Польщі

Роки	Кількість євреїв-емігрантів з Польщі	Кількість євреїв-емігрантів із Західної України	Відсоток емігрантів із Західної України щодо емігрантів з Польщі
1926	6 800	2 179	32,0
1927	1 174	209	17,8
1928	763	89	11,7
1929	3 372	652	19,3
1930	3 071	861	28,0
1931	2 099	533	25,4
1932	3 721	1 000	26,9
1933	10 344	3 416	33,0
1934	12 685	3 856	30,5
1935	24 758	7 876	31,8
1936	10 605	3 628	34,2
1937	2 856	949	33,2
1938	2 516	776	30,8
РАЗОМ	84 764	26 024	30,7

Джерела: Statystyka Pracy. 1927-1939. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1927-1930.

Таблиця 3

Кількісне і відсоткове співвідношення емігрантів із Західної України
щодо емігрантів у Палестину

Роки	Кількість євреїв-емігрантів в Палестину	Кількість євреїв-емігрантів із Західної України	Відсоток емігрантів із Західної України щодо емігрантів у Палестину
1926	13 081	2 179	16,7

1927	2 713	209	7,7
1928	2 178	89	4,1
1929	5 249	652	12,4
1930	4 944	861	17,4
1931	4 075	533	13,1
1932	9 553	1 000	10,5
1933	30 327	3 416	11,3
1934	44 143	3 856	8,7
1935	61 54	7 876	12,7
1936	29 727	3 628	12,2
1937	10 536	949	9,0
1938	10 632	776	7,3
RAZOM	229 012	26 024	11,4

Джерела: Statystyka Pracy. 1927-1939. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1927-1930; Chwila. Lwów. 1937-1939; *Reif N.* Rozwój i warunki emicji żydowskiej z Polski // Sprawy Narodowościowe. Warszawa, 1936. №3. S. 241-244.

Stepan KACHARABA

The Jewish Emigration from Western Ukraine to Palestine (1919-1939)

In his article Prof. Stepan Kacharaba researches the Jewish emigration from Western Ukraine to Palestine. During the interwar years almost 36 thousand Western Ukrainian Jews immigrated to Palestine. Palestine became the important destination of Jewish resettlement not least because of Zionism. The author argues that Zionist leaders persuaded local Jews to regard emigration to Palestine as especially important for all the Jewish community of Galicia, Volyn' and Polissia. Here they started several trusts and foundations (Keren Kaesmet Leisrael, Keren Haesod and others), which were to support financially the emigration movement. At the same time the author pays attention to difficulties which Western Ukrainian Jews met in Palestine, namely the overt hostility of Palestinian Arabs to Jewish emigration.

[1] *Tartakower A.* Stan liczebny i rozwój naturalny ludności żydowskiej w Polsce // *Żydzi w Polsce odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna.* Warszawa, 1933. T. II. S. 186.

[2] *Ziemiński J.* Problem emigracji żydowskiej. Warszawa, 1937. S. 61.

[3] *Tartakower A.* Stan liczebny i rozwój naturalny ludności żydowskiej w Polsce. S. 186.

[4] *Ibid.* S. 194.

[5] *Bronsztejn S.* Żydzi w Polsce międzywojennej // *Przegląd Polonijny.* Wrocław; Warszawa, 1995. Z. 2. S. 25.

[6] *Bornstejn J.* Struktura zawodowa i społeczna ludności żydowskiej w Polsce // *Sprawy Narodowościowe.* Warszawa, 1939. № 1-2. S. 43-98.

[7] *Хонигсман Я.* Катастрофа еврейства Западной Украины. Евреи Восточной Галиции, Западной Волыни, Буковины и Закарпатья в 1933 – 1945 гг. Львов, 1998. С. 20.

[8] *Ziemiński J.* Emigracja żydowska // *Polityka narodów.* Warszawa, 1936. Z. 4-5. S. 370.

[9] *Ziemiński J.* Problem emigracji żydowskiej. S. 23.

[10] *Ibid.*

[11] *Макарчук С.* Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов, 1983. С. 139.

- [12] *Kulczycki L.* Emigracja a mniejszości narodowe // Kwartalnik Instytutu Naukowego do Badań Emigracji i Kolonizacji (далі – KINBEK). Warszawa, 1927. T. 3. S. 17.
- [13] *Gazeta Warszawska.* Warszawa. 1930. 3 kwietnia.
- [14] *Wschód – Orient.* Kwartalnik poświęcony sprawom wschodu. Warszawa. PaPdzienik 1932 – Maj 1933. S. 89.
- [15] *Dyboski R.* Ideal Palestyński // Miesięcznik Żydowski. Warszawa. 1934. Z. 1-6. S. 80.
- [16] *Przełom.* Poznań, 1925. Czerwiec.
- [17] *Schipper N.* Historia Żydów oraz przegląd ich kultury. Lwów, 1930. Cz. II. S. 91.
- [18] *Dubnow Sz.* Historia Żydów. Kraków, 1939. S. 264.
- [19] *Dokumenty polityki sionistycznej. Od programu bazylejskiego do enuncjacji MacDonalda i Wejzmana (1897-1931).* Kraków, 1931. S. 7.
- [20] *Zineman J.* Historia sjonizmu. Warszawa, 1935. T. II. S. 254.
- [21] *Kиселёв В.* Палестинская проблема и Ближневосточный кризис. Киев, 1983. С. 22.
- [22] *Джонсон П.* Історія євреїв. Київ, 2000. С. 494-495.
- [23] *Zineman J.* Historia sjonizmu. S. 480.
- [24] *Tauber M., Wajngarten J.* Mała historia Żydów. Warszawa, 1938. S. 213.
- [25] *Джонсон П.* Історія євреїв. С. 492.
- [26] Там само. С. 98.
- [27] *Zbiór dokumentów pod redakcją J. Makowskiego.* Kraków, 1937. S. 18.
- [28] *Chwila.* Lwów, 1922. 12 czerwca.
- [29] *Гон М.* Імператив державотворення й українсько-єврейські взаємини в Східній Галичині 1918-1939 рр. // Четвертий конгрес українців. Доповіді та повідомлення. Історія. Одеса, 1999. Ч. II. С. 326.
- [30] *Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 332 (Львівське відділення Крайового палестинського бюро), оп. 1, спр. 13, с. 1-6; Chwila. 1919. 20 lipca.*
- [31] *Волинський обласний державний архів (далі – ВОДА), ф. 46 (Волинське воєводське управління), оп. 5, спр. 75, с. 146.*
- [32] *ЦДІА України у Львові, ф. 457 (Центральний комітет товариства по навчанню і вихованню єврейської молоді для еміграції в Палестину „Гехаллоц-Пионер”, м. Львів), оп. 1, спр. 1, с. 1.*
- [33] *Chwila. 1923. 12 września.*
- [34] *Chwila. 1927. 8 maja; 1928. 14 kwietnia.*
- [35] *Zineman J.* Historia sjonizmu. T. V. S. 578.
- [36] *Десятков С., Судейкин А.* Английская политика в Палестине в 1917 – 1939 гг. // Проблемы Британской истории. Москва, 1982. С. 37.
- [37] *Hersch L.* Syjonizm i tragedia palestyńska. Kraków, 1930. S. 8.
- [38] *Джонсон П.* Історія євреїв. С. 499.
- [39] Там само. С. 500.
- [40] *Chwila. 1921. 11 maja.*
- [41] Ibid.
- [42] *Dokumenty polityki sionistycznej.* S. 30.
- [43] *Rejf N.* Rozwój i warunki emigracji żydowskiej z Polski // Sprawy Narodowościowe. 1936. № 3. S. 243.
- [44] *Dokumenty polityki sionistycznej.* S. 30.
- [45] *Діллінгам Вільям Пауль – член палати представників США, один з ініціаторів імміграційного закону 1921 р.*
- [46] *Derengowski J.* Ruch migracyjny pomiędzy Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej // Statystyka Pracy. Warszawa, 1927. Z. 6. S. 39.
- [47] *Баграмов Л.* Иммигранты в США. Москва, 1957. С. 40.
- [48] *Brożek A.* Polonia amerykańska (1854 – 1939). Warszawa, 1977. S. 32.
- [49] *Ziemiński J.* Emigracja żydowska. S. 377.
- [50] *ЦДІА України у Львові, ф. 335 (Центральне бюро товариства Керен Хаесод у м. Львові), оп. 1, спр. 16, с. 54; Chwila. 1924. 26 lipca.*
- [51] *Брестский областной государственный архив. Республика Беларусь (далі – БОГА), ф. 1 (Полесское воеводское управление),*

оп. 1, д. 1593, с. 26.

[52] ЦДІА України у Львові, ф. 339 (Товариство „Керен Каємет Леїзраель” у Львові або Національний єврейський фонд), оп. 1, спр. 1, с. 5.

[53] Там само. Ф. 337 (Львівське окружне командування єврейської організації сїонїстської молодї „Ханоар Хаціонї”, м. Львів), оп. 1, спр. 1, с. 1-8.

[54] Там само. Ф. 455 (Товариство загальносїонїстської єврейської молодї „Гехалюц Гаклял Цїонї”), оп. 1, спр. 1, с. 1.

[55] Шекель – староеврейська монета. Згідно з рішенням Базельського сїонїстського конгресу 1897 р., шекель став своєрідним партійним внеском, що дорівнював одному франкові, одній марці, одній австрійській коронї.

[56] Chwila. 1924. 6 stycznia.

[57] Alter L. WychodPstwo żydowskie // KINBEK, 1926. T. 1. S. 90.

[58] Chwila. 1925. 24 września.

[59] Miecz G. Zagadnienie emigracji żydowskiej z Polski // Kwartalnik Naukowego Instytutu Emigracyjnego oraz Przegląd Emigracyjny (далї – KNIEPE). Warszawa, 1929. T. I. S. 322.

[60] Rejff N. Rozwój i warunki emigracji żydowskiej z Polski. S. 243.

[61] Iwanowski S., Mamrot K. Prawo o emigracji w Polsce. Warszawa, 1929. S. 421-424.

[62] Ibid. S. 423.

[63] Alter L. WychodPstwo żydowskie. S. 90.

[64] Ziemiński J. Emigracja żydowska. S. 390.

[65] Krasocki M. Emigracja z Polski w r. 1926 // Przegląd Emigracyjny. Warszawa, 1927. Z. 2. S. 14-15.

[66] Zineman J. Historia sjonizmu. T. V. S. 653.

[67] Chwila. 1926. 30 sierpnia.

[68] Zineman J. Historia sjonizmu. T. V. S. 655.

[69] ЦДІА України у Львові, ф. 422 (Експозитура Еміграційного уряду у Львові), оп. 1, спр. 730, с. 1.

[70] Там само. Спр. 731, с. 1.

[71] Chwila. 1927. 21 lipca.

[72] Statystyka Pracy. Warszawa, 1932. Z. 1. S. 102.

[73] Chwila. 1927. 19 lutego.

[74] Ibid. 15 marca.

[75] Ibid. 22 marca.

[76] ЦДІА України у Львові, ф. 334 (Єврейське центральне еміграційне товариство „Jeas” в Польщі. Львівське відділення), оп. 1, спр. 9, с. 2.

[77] Chwila. 1927. 13 października.

[78] Ibid. 29 października.

[79] Ibid. 1928. 30 października.

[80] ЦДІА України у Львові, ф. 332, оп. 1, спр. 17, с. 1.

[81] Chwila. 1928. 10 stycznia.

[82] Ibid. 11 listopada.

[83] Statystyka Pracy. 1932. Z. 1. S. 102-103.

[84] Дунам – прийнята в Палестинї одиниця площї, яка становила 0,1 гектара.

[85] Джонсон П. Історія євреїв. С. 507.

[86] Goldszajn M. Udział żydów w wychodPstwie polskiem w latach 1926-1929 // KNIEPE. 1931. T. III-IV. S. 212.

[87] ЦДІА України у Львові, ф. 422, оп. 1, спр. 725, с. 4.

[88] Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1930. S. 31.

[89] Lwowski Kurjer Poranny. Lwów. 1929. 31 sierpnia.

[90] Gazeta Poranna. Lwów. 1929. 28 sierpnia.

[91] Джонсон П. Історія євреїв. С. 507.

[92] Chwila. 1929. 7 listopada.

[93]

Statystyka Pracy. 1932. Z. 1. S. 103.

- [94] Dokumenty polityki sionistycznej. Od programu bazylejskiego do enuncjacji MacDonalda i Wejzmana (1897-1931). S. 37.
- [95] *Zineman J.* Historia sjonizmu. T.V. S. 677.
- [96] *Baumkoller A.* Anglja a mandat palestyński // Miesięcznik Żydowski. 1932. Z. 7-12. S. 190.
- [97] Chwila. 1930. 26 maja.
- [98] Chwila. 1930. 10 września.
- [99] Dokumenty polityki sionistycznej. Od programu bazylejskiego do enuncjacji MacDonalda i Wejzmana (1897-1931). S. 42.
- [100] *Эмери Л.* Моя политическая жизнь. Москва, 1960. С. 261.
- [101] Chwila. 1930. 23 października.
- [102] Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. 260 (Станіславівське відділення Еміграційного синдикату), оп. 1, спр. 9, с. 10.
- [103] ЦДІА України у Львові, ф. 332, оп. 1, спр. 26, с. 1.
- [104] Там само.
- [105] Там само. Ф. 335, оп. 1, спр. 16, с. 14; БОГА, ф. 1, оп. 1, д. 1593, с. 26-27.
- [106] *Эмери Л.* Моя политическая жизнь. С. 261.
- [107] Statystyka Pracy. 1932. Z. 1. S. 104.
- [108] Chwila. 1932. 20 marca.
- [109] *Landau Z., Tomaszewski J.* Zarys historii gospodarczej Polski. 1918-1939. Warszawa, 1999. S. 219.
- [110] Statystyka Pracy. 1933. Z. 1. S. 45.
- [111] Ibid.
- [112] ЦДІА України у Львові, ф. 332, оп. 1, спр. 17, с. 25.
- [113] Chwila. 1933. 12 stycznia.
- [114] Chwila. 26 marca.
- [115] Statystyka Pracy. 1933. Z. 1. S. 38.
- [116] *Rejf N.* Rozwój i warunki emigracji żydowskiej z Polski. S. 243.
- [117] ЦДІА України у Львові, ф. 335, оп. 1, спр. 38, с. 1.
- [118] *Wagner J.* Problem palestyński. Warszawa, 1938. S. 12.
- [119] Chwila. 1933. 24 listopada.
- [120] Chwila. 1934. 25 maja.
- [121] *Rejf N.* Rozwój i warunki emigracji żydowskiej z Polski. S. 243.
- [122] Statystyka Pracy. 1935. Z. 1. S. 62.
- [123] ЦДІА України у Львові, ф. 335, оп. 1, спр. 16, с. 41.
- [124] Там само. С. 43-43зв.
- [125] Chwila. 1935. 13 lipca.
- [126] Statystyka Pracy. 1936. Z. 1. S. 53.
- [127] *Ziemiński J.* Emigracja żydowska. S. 390.
- [128] *Zineman J.* Historia sjonizmu. T. V. S. 684.
- [129] *Wagner J.* Problem palestyński. S. 17.
- [130] Chwila. 1936. 21 kwietnia.
- [131] *Grünbaum I. i Ben-Gurion D.* Zaburzenia w Palestynie w r. 1936. Warszawa, 1937. S. 5.
- [132] *Wagner J.* Problem palestyński. S. 17.
- [133] *Assaf M.* Arabski ruch narodowy w Palestynie. Warszawa, 1939. S. 60.
- [134] Statystyka Pracy. 1937. Z. 1. S. 68.
- [135] ВОДА, ф. 46, оп. 9, спр. 3840, с. 12-14.
- [136] *Tartakower A.* Zarys sociologii żydostwa. Warszawa, 1937. S. 233.
- [137] Chwila. 1937. 19 marca.
- [138]

Chwila. 1937. 20 lutego.

[139] ЦДІА України у Львові, ф. 335, оп. 1, спр. 4, с. 1-2.

[140] Там само. Ф. 335, оп. 1, спр. 21, с. 1-2.

[141] Там само. Ф. 337, оп. 1, спр. 7, с. 3зв.

[142] *Сакер Г.* История Израиля. От возникновения сионизма до создания государства Израиль. В 3 т. Иерусалим, 1994. Т. II. С. 90-91.

[143] Там же. С. 94.

[144] Chwila. 1937. 9 grudnia.

[145] Statystyka Pracy. 1938. R. XVII. S. 25.

[146] Chwila. 1938. 29 stycznia.

[147] ЦДІА України у Львові, ф. 335, оп. 1, спр. 7, с. 1.

[148] Там само. С. 340 (Загальносионитський халюц), оп. 1, спр. 8, с. 2-2зв.

[149] Там само. С. 457, оп. 1, спр. 2, с. 1.

[150] Chwila. 1939. 2 stycznia.

[151] Statystyka Pracy. 1939. R. XVIII. S. 38.

[152] Краткая еврейская энциклопедия / Гл. ред. И. Орен (Надель). Иерусалим, 1986. Т. III. С. 206.

[153] Chwila. 1939. 18 maja.

[154] ЦДІА України у Львові, ф. 337, оп. 1, спр. 18, с. 176.

[155] Государство Израиль. Становление и развитие / Под ред. И. Орена (Надель). Иерусалим, 1991. С. 78-80.

[156] Алія – “сходження”, еміграція в Палестину.

[157] Кіббуц – єврейське сільськогосподарське поселення, засноване на спільній власності.

[158] Краткая еврейская энциклопедия. Т. III. С. 198.

[159] Там же.

[160] Государство Израиль. Становление и развитие. С. 79.

[161] *Ziemiński J.* Emigracja żydowska. S. 388.

[162] *Rejf N.* Rozwój i warunki emigracji żydowskiej z Polski. S. 242.

Джерело: Україна Модерна, число 7, 2002, стор. 119–40.

<http://prima.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um7/Statti/5-KACHARABA%20Stepan.htm>